

Jeden z najrzadszych ptaków

Czubacz

niebieskodzioby

Systematyka i zarys historyczny

Czubacz niebieskodzioby (*Crax alberti*) zaliczany jest do rodzaju *Crax* grupującego 7 gatunków ptaków zwanych czubaczami w rodzinie czubaczy (*Cracidae*). Przez niektórych naukowców traktowany jest jako podgatunek czubacza żółtoguzego (*Crax daubentoni*). Po raz pierwszy opisany przez Louisa Fräsera (1810-1866), brytyjskiego zoologa i przyrodnika. Opis naukowy został stworzony na podstawie jednego osobnika. Opisany również pod nazwą naukową *Crax viridirostris* lub *Crax annulata*.

Nazwę *Crax viridirostris* użył po raz pierwszy brytyjski przyrodnik Philip Lutley Sclater (1829-1913) w 1875 roku początkowo sądząc, że jest to nowy gatunek. Opisał samca, który wyglądał dokładnie tak jak samiec czubacza niesbieskodziobego, jedyna różnica dotyczyła dzioba. Woskówka była jasno zielona. Opis został stworzony na bazie jednego dorosłego samca pochodzącego z amsterdamskiego zoo. W 1879 roku Sclater napisał, że zielona woskówka może być cechą indywidualną sugerując, że jego opis sprzed czterech lat jest błędny, a ptaki posiadające zielony dziób i woskówkę powinny być zaliczane do gatunku *Crax alberti*.

W XX wieku odkryto, że zielona woskówka występuje tylko u czubaczy, które uzyskano z krzyżowania samicy czubacza zmiennego (*C. rubra*), czubacza gofoliciego (*C. fasciolata*) lub czubacza żółtoguzego (*Crax daubentoni*) z samcem czubacza niebieskodziobego. Tym samym jednoznacznie stwierdzono, że *Crax viridirostris* jest krzyżówką międzygatunkową, a nie jak dotychczas twierdzono nowym gatunkiem.

Para czubaczy niebieskodziobych. Na pierwszym planie samica. Autor Kara Sun

Podobna sytuacja miała miejsce w 1974 roku w Boliwii gdzie dr Jesus Estudillo Lopez odkrył jednego młodego (6 tygodni) osobnika, który był utrzymywany w wiosce Indian charakteryzującego się podobnie jak poprzednio opisywana krzyżówka zieloną woskówką oraz częściowo zielonym dziobem. Jednak

woskówka była mniejsza i różniła się kształtem. Ptak został zabrany do Meksyku gdzie był odchowywany w wolierze. Opis stworzono trzy lata później w 1977 roku uznając go jako nowy gatunek. Jego nazwa upamiętnia odkrywcę. Jednak takie ptaki również pochodzą ze skrzyżowania – tym razem samicy czubacza niebieskodziobego z samcem gatunku czubacza zmiennego (*Crax rubra*), czubacza gofoliciego (*C. fasciolata*) lub czubacza żółtoguzego (*Crax daubentoni*).

Natomiast pod nazwą *Crax annulata* opisywana jest druga forma ubarwienia samicy.

Cechy morfologiczne

Są to duże ptaki. Mają smukłą sylwetkę - długi ogon oraz nogi. Charakteryzują się niebieską naroślą na dziobie. Dlatego drugi człon nazwy brzmi: niebieskodzioby, co odzwierciedla też nazewnictwo w innych językach. Samce oraz samice ubarwieniem przypominają swoich odpowiedników płci z gatunku czubacza zmiennego (*Crax rubra*). W ubarwieniu samic występuje zja-

wisko polimorfizmu. Wyróżnia się dwa rodzaje ubarwienia, nieznacznie różniące się od siebie.

Dorosły samiec mierzy do 925 mm długości ciała, natomiast samica jest nieco mniejsza i dorasta do 825-870 mm. Długość skrzydła u samców waha się od 375-415 u samic 362-382 mm natomiast ogon mierzy 315-360 mm u samców i 310-330 mm u samic. Skok u samców mierzy do 112 mm u samic nieco mniej, zazwyczaj nie przekracza 100 mm.

Samce tego gatunku charakteryzuje przewaga czarnego ubarwienia z wyjątkiem boków ciała, podbrzusza oraz pokryw podogonowych – te partie ciała są białe. Na głowie znajduje się kędzierzawy czub wyglądem przypominający koronę. Składa się z czarnych piór z metalicznym połyskiem, których końce zakrzywione są w stronę nasady dzioba. Ogon składa się z 12 czarnych sterówek, których końce są białe. Dziób mocny zakrzywiony w dół, jego połowa (bliższa nasadzie dzioba) jest niebieska druga połowa biała. Tęczówka ciemno brązowa. Nogi długie, popielate z różowym nalotem. Skrzydła krótkie.

Samica ma dziób popielato-niebieski. Podobnie jak u samca na

ciemieniu znajduje się czub, jednak jest on czarny z białym nakrapianiem końcówki tworzących go piór, rzadziej są zakrzywione w stronę dzioba, częściej są proste. Pióra w okolicy oczu, podbródka na przodzie szyi, piersi, karku czarne z metalicznym połyskiem. Boki ciała, brzuch, miedziane. Podbrzusze kremowe. Goleń z przodu jest miedziana jednak z tyłu posiada białe oraz czarne poziome paski. Grzbiet, pokrywy skrzydłowe oraz kuper czarne ozdobione licznymi poziomymi paskami. Sterówki w ogonie czarne z białymi zakończeniami. Dodatkowo dwie najdłuższe pary posiadają białe poziome niewielkie paski. Tęczówka brązowa. Skoki długie, popielato-różowe.

Istnieje druga forma ubarwienia samic (annulata). Od pierwszej różni się długością czuba, który jest dłuższy oraz posiada więcej białego koloru. Warto dodać że niektóre samice tej formy mają część piór tylko w kolorze białym na czubie. Prządki szyi, pierś boki oraz golenie czarne z białymi poziomymi pasami. Podbrzusze miedziane. Pióra w ogonie są czarne z białymi końcówkami jednak poziome białe pasy są znacznie mniejsze oraz jest ich mniej.

Występowanie i zachowanie w naturze

Czubacz niebieskodzioby występuje w północnej części Ameryki Południowej. Jest to gatunek endemiczny. Zamieszkuje niewielki obszar położony w północnej oraz centralnej Kolumbii. Populacje występują wyspowo. Posiadają bardzo mały obszar występowania szacowany na 2 100 km². Więcej osobników zlokalizowanych jest w północnej części Kolumbii aniżeli w centralnej. Dodatkowo nie występują powszechnie, dlatego spotkanie czubaczy w naturalnym środowisku jest bardzo trudne.

Biotop stanowią tropikalne wilgotne i suche lasy. Najwyżej zanotowano je na wysokości 1200 m. n.p.m. w okolicach miasta Santa Marta w północnej Kolumbii. Warto dodać, że tylko w tej części obszaru występuje druga forma ubarwienia samic (annulata). Najczęściej jednak spotykany w przedziale 600-800 m. n.p.m. Preferują zbrocza oraz niższe góry.

Są wszystkożerne. Pożywienie zbierają z ziemi. Baza pokarmowa składa się głównie z opadłych owoców, zielonych części roślin, nasion i ziaren a także zawiera pokarm zwierzęcy w postaci owadów, ich larw, bezkręgowców oraz małych kręgowców. Obserwowano również osobniki, które zjadały padlinę. Pobierają gastrolity, które ułatwiają rozmiękczenie pokarmu w przewodzie pokarmowym. Nocują w koronach drzew. Są skryte co znacznie utrudnia obserwację. Spłoszone zazwyczaj uciekają na drzewa lub szukają schronienia pod osłoną roślinności. Nie ma informacji dotyczących ewentualnych migracji.

Rozmnażanie w naturze i w hodowlach

Uważa się je za ptaki monogamiczne, jednak poligamia nie może zostać wykluczona, gdyż w okresie sezonu rozrodczego w naturalnym środowisku zaobserwowano samca

Para czubaczy niebieskodziobych. Autor Kara Sun

z dwiema samicami. Dojrzałość płciową uzyskują w drugim roku życia. W naturalnym środowisku sezon rozrodczy rozpoczynają w porze suchej tj. w miesiącach grudzień-styczeń i trwa do marca. Samica składa 1-2 jaj. Jaja są białe. Gniazdują na drzewach. Młode w obliczu zagrożenia szukają schronienia w zaroślach. Pisklęta rozwijają się bardzo szybko. Zdolność lotu uzyskują około 14 dnia życia. Młode z rodzicami przebywają do sierpnia-września.

W hodowlach sezon rozrodczy rozpoczynają w miesiącach wiosennych tj. kwiecień-maj. Jest to jeden z najtrudniej rozmnażanych ptaków z całego rzędu Galliformes. Bardzo trudno jest zestawić parę lęgową. Ptaki nawzajem wybierają partnera, dlatego w warunkach hodowlanych samiec może nie zaakceptować samicy lub odwrotnie. Zaleca się łączenie ptaków w pary w pierwszym roku życia. Ptaki starsze powinny być kojarzone z osobnikami w tym samym wieku, zwiększa to prawdopodobieństwo stworzenia dobrej pary. Warto dodać, że samce są bardzo agresywne wobec samic.

W hodowlach na gniazdo można przeznaczyć np. duży wiklinowy kosz lub plastikową beczkę, którą należy umieścić poziomo min. 1,5 m nad ziemią. W jej przedniej części należy zrobić otwór, który pozwoli ptakom swobodnie wejść do środka. Jeżeli samica nie wykazuje zainteresowania gniazdem i tym samym pierwsze jajko złoży w przypadkowym miejscu, można je zabrać i umieścić w gnieździe przygotowanym przez nas w woliery. Czasem zachęca to samicę do złożenia kolejnego jaja do gniazda i ewentualnej inkubacji. Jeżeli jaja są podbierane, samica może znieść ich znacznie więcej. Jeżeli zdecydujemy się na zabranie pierwszego lęgu, to samica najczęściej powtarza go do niespełna miesiąca.

Jaja można podkładać pod mamki lub do inkubatora. Jako nasadki bardzo dobrze spisują się indyczki. Podczas inkubacji jaj w inkubatorze należy zastosować następujące parametry: temperatura 37,5°C, wilgotności 52%. Jajka w czasie inkubacji tracą około 20% masy.

Optymalna temperatura odchowalni wynosi 32°C. Warto dodać, że stosunkowo często pisklęta kłują się z krzywymi palcami. Takim pisklakom należy założyć plastry korygujące, które będą nosić przez kilka pierwszych dni życia. W pierwszych dniach

Samica czubacza niebieskodziobego. Autor Kara Sun

życia piskląt w naturze są one karmione przez rodziców, którzy często podają im pokarm w dziobie. Dlatego podczas sztucznego odchowu należy karmić pisklęta, a następnie po paru dniach karmidło oraz poidło umieścić na wysokości ich głów, tak by same zaczęły pobierać pokarm. Ewentualnie można młode połączyć np. pisklętami kur ozdobnych czy pisklętami łagodnych gatunków bażantów, od których młode czubacze będą uczyły pobierać pokarm. Dodatkowo niewielką ilość karmy można rozsypać na podłodze. Istnieje bowiem szansa, że młode chodzące po nim zainteresuje się nim. Karma dla piskląt powinna zawierać około 30% białka. Stąd można podawać

im starter przeznaczony dla indyków, a także niewielkie ilości białka zwierzęcego w postaci larw owadów. Cennym przysmakiem mogą okazać się drobno posiekane owoce oraz warzywa.

W hodowlach w czasie sezonu rozrodczego należy szczególną uwagę zwrócić na samice, które uzyskały dojrzałość płciową i po raz pierwszy przystępują do lęgów, zdarza się bowiem, że pierwsze jajko zostaje zatrzymane w świetle jajowodu. W takim przypadku hodowca powinien jak najszybciej wezwać lekarza weterynarii, który spróbuje je usunąć.

Jaja są koloru kremowego. Pisklęta są brunatno-żółte z czarnym rysunkiem na ciemieniu, grzbiecie i skrzydłach. Skoki są różowe. Pisklęta ważą około 120 g i mają około 13 cm długości ciała. Szybko dorastają. Lotki na skrzydłach i sterówki w ogonie mają już w drugim tygodniu życia.

W hodowlach rezultaty hodowlane są bardzo małe. Dlatego w ogrodach zoologicznych w Ameryce Południowej podejmowane są próby sztucznego zapładniania (inseminacji) by zwiększyć efektywność rozrodu

Hodowla

Bardzo nielicznie występuje w ogrodach zoologicznych na całym świecie. W Europie posiadają go w swojej kolekcji dwa ogrody zoologiczne w Ameryce Północnej dziesięć, natomiast w Ameryce Południowej cztery. We wszystkich tych placówkach znajduje się obecnie 51 osobników, a w ostatnim roku uzyskano pięć młodych. Nie występuje w polskich ogrodach zoologicznych.

Czubacze należą do ptaków ciepłolubnych, dlatego do ich hodowli należy przeznaczyć woliery

Woliera zewnętrzna powinna mieć wystawę południową. Minimalna powierzchnia woliery zewnętrznej wynosi 11,2 m². Jej minimalna wysokość powinna wynosić 2,2 m. Całość lub przynajmniej połowę warto zadasyżyć, by ochronić ptaki przed nadmiernym nasłonecznieniem oraz opadami deszczu.

zewnętrzną z częścią wewnętrzną. Są bardzo podatne na odmrożenia, dlatego w woliery wewnętrznej, w której ptaki będą mogły przetrwać musi panować temperatura powyżej 0°C, za optymalną uznano 8-10°C. Dodatkowo w woliery musi być sucho!

Ważnym elementem wystroju woliery wewnętrznej jest grzęda, która powinna mieć średnicę około 10-15 cm. Należy umieścić ją na jednym z końców woliery. Niektórzy hodowcy zamiast grzęd stosują także grube sznury lniane.

Woliera zewnętrzna powinna mieć wystawę południową. Minimalna powierzchnia woliery zewnętrznej wynosi 11,2 m². Jej minimalna wysokość powinna wynosić 2,2 m. Całość lub przynajmniej połowę warto zadasyżyć, by ochronić ptaki przed nadmiernym nasłonecznieniem oraz opadami deszczu. Ściany boczne najlepiej do połowy wykonać z litego materiału, który zapewni ochronę przed porywistymi wiatrami. Ponadto ochroni to ptaki z sąsiednich boksów od walk „przez siatkę”. Drugą połowę można osiatkować. Siatka powinna być wytrzymała, najlepiej zgrzewana o oczkach 13x13 mm. Podłoże musi być dobrze przepuszczalne np. żwir, żwirowo-piaskowe, które z łatwością będzie można oczyścić by utrzymać wysoki poziom higieny w woliery. W woliery może przebywać tylko para ptaków. Nie należy łączyć ich w stadka, tym bardziej z przedstawicielami innych gatunków kuraków. Należą do ptaków nerwowych, łatwo wpadają w stres, dlatego woliery powinna być gęsto obsadzona roślinami, które zapewnią czubaczom kryjówki oraz osłonią przed nadmiernym nasłonecznieniem. Niektóre koguty w okresie rozrodczym mogą stawać się bardzo

agresywne względem opiekuna, dlatego wykonując codzienne obowiązki w woliery, należy być szczególnie ostrożnym. Samice również bardzo często przejawiają agresję względem ludzi.

Bardzo chętnie zjadają owoce oraz warzywa, które – drobno posiekane – stanowią podstawę diety w hodowlach. Chętnie pobierają przeznaczone do skarmiania dla bażantów lub indyków mieszanki ziaren i nasion wraz z dodatkiem granulatu. Warto pamiętać, by w sezonie rozrodczym wzbogacić dietę w wapń, szczególnie cenny dla samic. Ponadto w okresie zimowym należy dodawać do wody witaminy. Czubacze są bardzo wrażliwe na pleśń, dlatego niedojady należy jak najszybciej usuwać, ponieważ stanowią zagrożenie dla zdrowia ptaków. Są podatne na infekcje bakteryjne. Narażone są także na inwazje pasożytów, głównie nicieni *Syngamus trachea*. Są długowieczne. Dożywają nawet ponad 20 lat!

Podsumowanie

Jest to jeden z najrzadszych gatunków czubaczy zarówno w naturalnym środowisku jak również w hodowlach na całym świecie. Warto dodać, że jego zachowanie w naturze jest bardzo mało poznane.

tekst: Karol Sepielak
www.olsniak.pl

Zagrożenie i ochrona – w środowisku naturalnym

Status

Czubacze niebieskodziobe posiadają status gatunku krytycznie zagrożonego wyginięciem (Critically Endangered, CR) na „Czerwonej Liście Gatunków Zagrożonych” Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN Red List Category).

Liczebność populacji

Jest szacowana na 150-700 dorosłych osobników i ma tendencję spadkową. Inne źródła podają, że populacja nie posiada więcej jak 250 dorosłych osobników. Na spadek populacji mają wpływ kłusownictwo, degradacja i fragmentacja siedlisk. Wycinka lasów powoduje fragmentację populacji. Dodatkowo tubylcy niszczą lęgi wybierając jaja z gniazd, które zjadają.

CITES

Opisane na liście Konwencji Waszyngtońskiej (CITES) w III załączniku.

Rezerваты

Występuje na terenie obszarów chronionych min. w rezerwacie El Paujil. Dodatkowo planowane jest utworzenie kolejnych rezerwatów w miejscach gdzie czubacz ten występuje. Pozwoliłoby to na uzyskanie dodatkowych 5 tys. ha obszarów chronionych.